

DOI: 10.33270/02242802.61
УДК 342.321

Конституційно-правова відповідальність органів державної влади в Україні

МАЛОЖОН Олена,

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія» м. Київ, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6052-1017>

Анотація. Інститут конституційно-правової відповідальності є досить новим у системі національного права. У наукових поглядах щодо цього виду юридичної відповідальності є розбіжності: від повного її заперечення – до ототожнення із заходами політичного впливу. Варто зауважити, що проблеми конституційної відповідальності часто висвітлюють у науковій літературі, а питання відповідальності у різних сферах досліджують лише фрагментарно. Водночас зміст конституційної відповідальності розуміють неоднозначно. По-перше, як відповідальність держави, органів державної влади та посадових осіб у сфері захисту прав та інтересів місцевого самоврядування і, по-друге, як відповідальність самих органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою, державою, юридичними та фізичними особами за належне розв'язання питань місцевого значення, виконання Конституції та законів України. Конституційно-правова відповідальність – це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права, характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації та санкціями, полягає в примусовому перетерплюванні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) й у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкта (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації та захисту Конституції. Метою цього дослідження є з'ясування природи, сутності, специфіки конституційно-правової відповідальності в Україні. У процесі вивчення зазначеного питання було схарактеризовано правову природу конституційно-правової відповідальності, окреслено її ознаки й особливості, розкрито поняття та види підстав; проаналізовано вітчизняне законодавство; визначено види конституційно-правової відповідальності органів державної влади України. Отже, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, потребою в створенні цілісної теорії конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності, з іншого – потребою вдосконалення чинного законодавства у сфері застосування конституційно-правових санкцій до відповідних суб'єктів. Саме тому вивчення теоретичних і практичних проблем конституційно-правової відповідальності є актуальним напрямом розвитку сучасної конституційно-правової науки.

Ключові слова: держава; відповідальність; органи державної влади; імпичмент; конституційне право.

Історія статті:

Отримано: 24.07.2024
Переглянуто: 20.08.2024
Прийнято: 18.09.2024

Рекомендоване посилання:

Маложон О. Конституційно-правова відповідальність органів державної влади в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2 (28). С. 61–69. doi: 10.33270/02242802.61.

*Відповідальний автор

© Маложон О., 2024

Вступ

В умовах побудови сучасної правової держави в Україні дедалі частіше постають питання щодо подальшого вдосконалення законодавства. У науці конституційного права потребують дослідження безліч питань, основними з яких, на думку М. А. Баймуратова (2022) та Н. М. Батанова (2023), є такі: конституційно-правове регулювання, норми та інститути конституційного права як загального явища, застосування норм Конституції тощо. Серед них постає й питання конституційно-правової відповідальності, оскільки в українському законодавстві воно є недостатньо дослідженим, але життєво необхідним. На жаль, конституційно-правова відповідальність як самостійний вид юридичної відповідальності не визнана на законодавчому рівні, що негативно впливає на її реалізацію на практиці. Через відсутність достатньої нормативно-правової основи та дієвого механізму реалізації конституційно-правової відповідальності, велика кількість порушень Конституції та законів України органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами залишається без відповідного реагування.

На думку І. Д. Ваньчука (2018), передусім органи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед первинним суб'єктом місцевого самоврядування, яким вони формуються та від імені й в інтересах якого вони діють. Встановлення відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальною громадою – це один із найважливіших аспектів складного механізму взаємодії різних суб'єктів цієї системи.

Метою дослідження є з'ясування природи, сутності, специфіки конституційно-правової відповідальності в Україні.

Завдання, поставлені під час вивчення питання конституційно-правової відповідальності:

- схарактеризувати її правову природу;
- окреслити її ознаки й особливості;
- висвітлити зміст поняття та види підстав;
- проаналізувати вітчизняне законодавство із зазначеного питання;
- визначити види конституційно-правової відповідальності органів державної влади України.

Новизна дослідження зумовлена, з одного боку, необхідністю створення цілісної теорії конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності, з іншого – потребою вдосконалення чинного законодавства у сфері застосування конституційно-правових санкцій до відповідних суб'єктів.

Огляд літератури

Наукові дослідження, присвячені проблемам конституційно-правової відповідальності, свідчать

про актуальність цього питання та складність саме практичної її реалізації в процесі формування демократичної України. Ці питання вивчали різні вітчизняні вчені.

Науковців, які вивчають проблеми юридичної відповідальності, умовно можна поділити на дві групи: прихильники її вузького значення, так званої «негативної» відповідальності, і прихильники «двоаспектної» відповідальності, яка містить як «негативну», так і «позитивну» відповідальність. Сенс протистояння цих концепцій полягає в тому, що одна визнає можливість юридичної відповідальності лише після правопорушення, інша свідчить про існування відповідальності ще до порушення норми. Відповідно до цього одна частина юристів убачає у відповідальності вияв правоохоронної функції, інша прагне пов'язати відповідальність з регулятивною та навіть стимулюючою функцією права (Slobodianuk, 2016).

Матеріали та методи

Основою методології дослідження є загальнотеоретичні методи, принципи та підходи до визначення конституційно-правової відповідальності Президента України, народних депутатів й Уряду. Зокрема, під час вивчення понятійного апарату, визначеного темою дослідження, а саме конституційно-правової відповідальності народних депутатів України, застосовувався формально-логічний метод. Зміст Конституції та законодавства України в частині правового регулювання конституційно-правової відповідальності Уряду досліджувався за допомогою спеціально-юридичного методу. Шляхом функціонального та порівняльно-правового методів здійснено порівняльний аналіз конституційно-правового регулювання конституційно-правової відповідальності Президента України.

Результати й обговорення

Визначення юридичної відповідальності може бути різним за змістом. Наприклад, юридичну відповідальність можна вивчати через регулятивні й охоронні правовідносини, у яких зобов'язана сторона виступає як суб'єкт позитивної відповідальності, а у випадку вчинення правопорушення – негативної. Однією з ключових проблем як нашого конституційного законодавства, так і законодавства зарубіжних країн є висвітлення та розроблення питання про можливість існування ще одного виду юридичної відповідальності – конституційно-правової. Ця думка в юридичній літературі є новою та прогресивною, оскільки нині нею зацікавилася багато вчених-конституціоналістів, які у своїх роботах намагаються обґрунтувати правомірність її існування.

У юридичній літературі конституційну відповідальність вивчають у таких аспектах:

1) як основи адміністративної, кримінальної та іншої галузевої відповідальності, які виражаються в Конституції у вигляді узагальнених заборон будь-якої поведінки;

2) як соціальну відповідальність позитивного плану, що пронизує Конституцію як один з її принципів;

3) як відповідальність ретроспективного порядку, що встановлюється спеціальними органами (Конституційним Судом);

4) як відповідальність, що складається в межах конституційно-правових відносин і пов'язана з особливими конституційно-правовими санкціями (Yezerov, 2020).

Проте недостатнє розроблення питань конституційної відповідальності спричиняє те, що вона позбавляється визнання навіть у нових роботах загального характеру, виключається з переліку видів відповідальності.

Перш за все, українські та зарубіжні вчені з'ясовують співвідношення понять конституційної відповідальності та відповідальності за порушення норм конституційного права.

У тій частині, під якою розуміється конституційна відповідальність за порушення деяких норм конституційного права, що є одночасно й взагалі відповідальністю за порушення конституційних норм, ці поняття збігаються. Але, оскільки порушення норм конституційного права спричиняє не тільки власне конституційну відповідальність, а й відповідальність інших галузей (іноді й неюридичну), то поняття відповідальності за порушення норм конституційного права є ширшим. А конституційна відповідальність виходить за межі відповідальності за порушення норм конституційного права, тому що захищає деякі норми інших галузей.

Водночас поняття конституційної відповідальності тісно пов'язане з поняттям юридичної відповідальності взагалі, бо останнє є значною мірою тим каркасом, на підставі якого моделюється поняття власне конституційної відповідальності. Найпоширенішим визначенням юридичної відповідальності є розуміння її як обов'язку винного терпіти примусове позбавлення певних благ шляхом застосування засобів державного примусу за свою протиправну поведінку. Але виокремлюють й активний (позитивний) аспект юридичної відповідальності, згідно з яким вона розуміється як відповідальна поведінка, відповідальність за правильне виконання обов'язків, юридичну компетентність тощо (Bondarchuk, 2017).

На думку Л. Наливайко (2022), конституційно-правова відповідальність – це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права та характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом

реалізації, санкціями й полягає в примусовому перетерпіванні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) та у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкту (позитивний аспект), є найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції (Nalyvaiko, Bochkovyi, & Minakova, 2022).

Під конституційно-правовою відповідальністю органів і посадових осіб державної влади слід розуміти окремий вид юридичної відповідальності, що має політико-правовий характер, настає за вчинення вказаними суб'єктами конституційно-правового делікту та полягає в несприятливих, негативних наслідках, що передбачені нормами конституційного права (Kravtsova, 2022).

Так, Ю. Ткаченко (2017) визначив, що конституційно-правова відповідальність – це самостійний вид юридичної відповідальності, суть якого полягає в необхідності суб'єкта, який вчинив конституційно-правове правопорушення (делікт), несприятливих правових наслідків, безпосередньо передбачених конституційним законом.

Варто зазначити, що головним принципом правової держави є принцип верховенства права, який передбачає неухильне дотримання конституційно-правових норм усіма суб'єктами суспільних відносин (Korchevna, 2014).

Функції конституційно-правової відповідальності можна визначити як основні напрями її впливу на поведінку людей і суспільно-правові відносини, які виникають у сфері дії норм конституційного права; це цілеспрямовані засоби реалізації та захисту конституційних норм, а також досягнення мети конституційної відповідальності; це ключові напрями юридичного впливу як на правопорушника, так і на інших осіб з метою захисту правопорядку, державної дисципліни та виховання суб'єктів конституційно-правових відносин, що вчинили чи можуть вчинити конституційно-правовий делікт (Batanova, 2019).

Функції конституційно-правової відповідальності конкретизуються в Конституції та законах, інших нормативних правових актах, які визначають предмети відання й повноваження, права й обов'язки окремих органів і посадових осіб державної влади та місцевого самоврядування (Batanova, 2020).

На думку В. В. Книша (2018), «важлива роль у системі характеристик конституційно-правової відповідальності належить передусім її функціональним характеристикам, серед яких вагомим значення набувають функції. Саме від функцій цього виду відповідальності залежить належне виконання своїх завдань суб'єктами державно-владних і державно-політичних відносин. Тобто ефективне застосування механізму конституційно-правової відповідальності та дієвість його функцій напряму обумовлює ефективність виконання завдань і функцій державних органів посадових (службових) осіб.

Види функцій конституційної відповідальності: правоорієнтована, попереджувальна (превентивна), організуюча (установча), обмежувальна, правоохоронна, стимулююча (активізуюча), регулятивна (інтегративна), правозабезпечувальна, репресивно-каральна або штрафна, сигналізаційна (інформаційна), правовиховна (профілактична), дисциплінуюча, правозахисна, та її різновид – правовідновлююча функція, політична (ідеологічна) (Yezerov, & Pyroh, 2019).

Конституційно-правовій відповідальності як особливому виду юридичної відповідальності притаманні всі ознаки останньої. Вона настає на підставі правових норм за діяння, які не відповідають цим нормам, конкретизується в юрисдикційних актах компетентних органів (інстанціях відповідальності), пов'язана з примусом (Kravchenko, 2017). Водночас конституційно-правова відповідальність, виступаючи різновидом власне конституційно-правової відповідальності, має певні ознаки, що вказують на її своєрідність як самостійного правового явища. Однією з істотних відмітних властивостей конституційно-правової відповідальності є її підстава.

Також питання про підставу конституційної відповідальності порушується в контексті розмежування політичної та правової відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. У літературі прослідковуємо думку про доцільність виокремлення у сфері відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування двох складових частин: 1) елемент власне юридичної відповідальності, яка пов'язується зі специфічним юридичним фактом – вчиненням правопорушення, 2) елемент політико-правової відповідальності, коли «особа позбавляється політичної підтримки внаслідок тих або інших причин» (Zaichuk, & Onishchenko, 2020).

Наукове визнання та практика застосування конституційно-правової відповідальності як самостійного виду юридичної відповідальності дає підстави вести мову й про наявність власної підстави такої відповідальності – конституційного правопорушення або конституційного делікту.

Конституційно-правова відповідальність настає за конституційний делікт (правопорушення), який виявляється в особливих негативних наслідках для суб'єктів конституційного правопорушення (Pashchenko, 2012). Так, Л. Р. Наливайко конституційне правопорушення (делікт) визначає як протиправне винне діяння (дію чи бездіяльність) суб'єкта конституційного права, яке являє собою сукупність конкретно визначених складових елементів, має політичний характер, порушує норми й принципи конституційного права та є підставою для настання ретроспективної конституційно-правової відповідальності (Nalivayko, & Marchenko, 2018).

Про конституційно-правовий делікт слід говорити й у разі порушення загальновизнаних принципів і норм міжнародного права та

міжнародних договорів, що мають державно-правовий зміст і є складовою частиною правової системи України. З огляду на природу суспільних відносин, урегульованих конституційним правом, можна сформулювати визначення поняття конституційно-правового делікту – це діяння (дія або бездіяльність) суб'єкта конституційно-правових відносин, що не відповідає належній поведінці, передбаченій нормами конституційного права, і тягне за собою застосування заходів конституційно-правової відповідальності. Суспільно небезпечним визначають діяння, яке спричинило або реально могло спричинити шкоду охоронюваним суспільним відносинам. На нашу думку, під час характеристики конституційних деліктів не має принципового значення розмежування понять «суспільна небезпечність» і «суспільна шкідливість», адже ці поняття багато в чому збігаються (Batanova, 2020).

Проблема відповідальності органів державної влади та вищих посадових осіб набуває сьогодні особливої актуальності. Вищі посадові особи є гарантими прав і свобод людини, захисниками найважливіших життєвих цінностей людини та громадянина, держави загалом, тому останнім часом зацікавлені дослідження феномену імпічменту як заходу позбавлення повноважень вищих посадових осіб за вчинення ними державної зради чи інших злочинів.

Перед дослідженням феномену імпічменту передусім слід визначити етимологію поняття «імпічмент». Отже, «імпічмент» – (від англ. *impeachment* – осуд, обвинувачення, від старофранц. *empeachment* – перешкода, тортури) – за конституціями низки держав – процедура притягнення парламентом до відповідальності вищих посадових осіб у випадках вчинення ними певних злочинів (Hansetska, 2022).

Слово «*impeach*» походить від терміну «*impeachen*» англійської мови середніх віків, який означає «заважати» чи «звинувачувати», та латинського «*impedicare*» – «зв'язувати» або «заковувати».

Українські науковці тлумачать «імпічмент» як спеціальну процедуру притягнення до юридичної відповідальності вищої посадової особи держави у випадку вчинення такою особою державної зради чи інших злочинів. Існує й розуміння імпічменту як «засобу самозахисту народу». По-перше, тому що імпічмент ініціює та в деяких країнах навіть проводить орган, якому делегований суверенітет народу. По-друге, імпічмент застосовується до конкретної особи тільки тоді, коли його дії не відповідають загальним нормам, які визнані мірою гідної поведінки в суспільстві. У наведеному визначенні імпічмент має вагоме значення щодо формування саме правової держави, демократії, оскільки зазначено, що він є засобом захисту народу, його інтересів, життєвих цінностей (Kirmach, 2015).

Що ж стосується механізму реалізації імпичменту в Україні, то він передбачає шість стадій: ініціювання питання Верховною Радою, створення тимчасової слідчої комісії, розгляд Верховною Радою її пропозицій, перевірка Конституційним Судом, підготовка рішення Верховним Судом і передача його до Верховної Ради, розгляд Верховною Радою питання про імпичмент і прийняття рішення.

Згідно зі ст. 111 Конституції України визначено такий порядок усунення Президента з поста Верховною Радою України: Президент України може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпичменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину (Kravtsova, 2022).

Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України й отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування та розгляду справи про імпичмент й отримання висновку Верховного Суду України про те, що діяння, у яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

За Конституцією України порядок імпичменту має квазісудовий характер, тобто містить деякі елементи досудових процедур – створення спеціальної тимчасової слідчої комісії, призначення спеціального прокурора, спеціальних слідчих, пред'явлення обвинувачення, надання висновку Верховним Судом України. Однак сам судовий процес відсутній: немає судових засідань, змагальності та диспозитивності сторін, свободи в наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їхньої переконливості перед судом, а головне – не вистачає обвинувального вироку суду, згідно з яким особу можна вважати винною у вчиненні злочину.

Такі конституційні розбіжності є невіршеними як у теоретичному, так і практичному сенсі, оскільки відповідно до ст. 124 Конституції України «Правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються». Згідно з ч. 2 цієї ж статті юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Звідси виникає колізія, оскільки, відповідно до ст. 111 Конституції, саме Верховна Рада України приймає рішення про звинувачення, створює спеціальну тимчасову слідчу комісію для проведення розслідування, висновки та пропозиції тимчасової слідчої комісії розглядаються на засіданні Верховної Ради України. Усе це суперечить нормам ст. 124 Конституції України.

Так, 02 квітня 2007 року Президент України вперше в новітній вітчизняній конституційній

історії реалізував своє конституційне право достроково припинити повноваження Верховної Ради України, започаткувавши відповідну практику. Указ Президента України від 02 квітня 2007 року «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» став результатом гострого протистояння Глави держави, опозиційних парламентських і позапарламентських політичних сил із правлячою парламентсько-урядовою коаліцією. У документі Президент акцентував на порушеннях конституційних норм щодо формування коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, а також мотивував видачу Указу необхідністю запобігання узурпації влади.

Згідно з чинною Конституцією України Верховна Рада України сама може бути об'єктом і суб'єктом конституційної відповідальності.

Так, відповідно до ст. 90 Конституції, Президент України має право достроково припинити повноваження Верховної Ради, якщо впродовж тридцяти днів однієї чергової сесії пленарні засідання не розпочалися.

Конституційний Суд України в Рішенні по справі № 1-21/2004 про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України від 19 травня 2004 року № 11-рп/2004 витлумачив, що словосполучення «протягом тридцяти днів» треба розуміти як перебіг тридцятиденного строку підряд, тобто в календарних днях. Обчислення строку починається з дня, коли заплановані пленарні засідання однієї чергової сесії не змогли розпочатися, а якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або інший неробочий день, то днем його закінчення є наступний робочий день. Виникнення в Президента України права на дострокове припинення повноважень Верховної Ради України пов'язане не з кількістю пленарних засідань, а з кількістю днів, протягом яких пленарні засідання не можуть розпочатися (Shliakhtun, Malkina, & Koliukh, 2022).

Ще однією підставою для дострокового припинення повноважень парламенту згідно з п. 2 ч. 2 ст. 90 Конституції України є: якщо протягом шістдесяти днів після відставки Кабінету Міністрів України не сформовано персональний склад Кабінету Міністрів України. У цьому випадку маємо конституційно-правову відповідальність Верховної Ради України у формі бездіяльності за невиконання установчої функції. Закріплення зазначеної підстави конституційно-правової відповідальності, на нашу думку, є позитивним кроком щодо удосконалення чинного законодавства про конституційно-правову відповідальність, адже парламент має нести відповідальність за невиконання своїх функцій (Batanova, 2023).

Іншим видом санкцій, що можуть застосовуватися до Верховної Ради України, є прийняття Конституційним Судом України

рішення про те, що певний, ухвалений Верховною Радою, закон є неконституційним повністю чи в окремій частині, якщо він не відповідає Конституції України або якщо порушена встановлена Конституцією України процедура їх розгляду, ухвалення або набрання ними чинності (ст. 152 Конституції України).

Формами конституційно-правової відповідальності парламенту України є повернення президентом законів, прийнятих Верховною Радою України, із вмотивованими сформульованими пропозиціями для повторного розгляду, тобто застосування главою держави права вето (Bobrovnyk, 2023).

Конституційна відповідальність Уряду як органу здійснення виконавчої влади зумовлена його статусом, насамперед виконавчо владною компетенцією в частині конституційних гарантій соціальних цінностей і безпеки конституційного ладу України.

Якщо з певних причин виникає питання відповідальності усього складу Уряду, має застосовуватися спеціальна процедура відповідно до ст. 87 Конституції України. Отже, питання про відповідальність усього складу Уряду (результатом розгляду якого може стати прийняття парламентом резолюції про недовіру йому, що має наслідком відставку Уряду) можуть ініціювати дві конституційні інституції – Президент України або не менш однієї третини (сто п'ятдесят) народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України (Nalyvaiko, & Marchenko, 2018).

Аналізовані норми мають й інше трактування: учені висловлюють думку, що для відставки Уряду використання Верховною Радою України повноваження, передбаченого п. 12 ч. 1 ст. 85 Основного Закону означає на практиці майже повне блокування дії ст. 87. За такого застосування цієї норми, на їх думку, положення ст. 87 втрачають сенс, оскільки тоді Верховна Рада України зможе легко обійти цю спеціально встановлену процедуру дострокового припинення повноважень Уряду за своєю ініціативою, передбаченою Конституцією, з метою забезпечення стабільності діяльності Уряду й уникнення штучних урядових криз (Yezerov, & Batah, 2016).

Наведене тлумачення цих норм Основного Закону видається не зовсім коректним. Адже в першому випадку (п. 12 ч. 1 ст. 85) йдеться про індивідуальну чи персональну відповідальність і відставку, у другому (ст. 87) – про колективну. Це означає, що їх необхідно розглядати окремо з урахуванням того, що в п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції, передбачено можливість відставки, точніше – самовідставки (індивідуальної), у системному зв'язку з ч. 2 ст. 115, коли Прем'єр-міністр, інші учасники складу Кабінету Міністрів України самостійно заявляють про свою відставку. Водночас ст. 87 детермінує вимушену

відставку (за ініціативою іншої сторони й рішенням компетентного органу), а ч. 2 ст. 115 детермінує самовідставку (за власною ініціативою й рішенням компетентного органу). Окрім цього (що важливо в аспекті відповідальності всіх учасників складу Уряду), п. 12 ч. 1 ст. 85 Основного Закону передбачає також і те, що до повноважень Верховної Ради України належить «звільнення зазначених осіб з посад». Тут, з нашого погляду, поняття «звільнення з посад» необхідно розглядати як у порядку відставки, так і в іншому порядку. Проте відкритим залишається питання, в якому саме порядку і з яких підстав здійснюється це звільнення (Клуменко, 2011).

Як бачимо, Конституція встановлює 2-х суб'єктів інституціональної конституційної відповідальності Кабінету Міністрів України, його складу й окремих учасників останнього – Президент і Верховна Рада України.

Висновки

Конституційно-правова відповідальність – це вид соціальної та юридичної відповідальності, який існує у сфері конституційно-правових відносин, передбачений нормами конституційного права та характеризується специфічним колом суб'єктів, механізмом реалізації, санкціями та полягає в примусовому перетерпінні засобів впливу за протиправне діяння (ретроспективний аспект) й у відповідальному стані зобов'язаного суб'єкту (позитивний аспект), виступає найважливішою гарантією реалізації й захисту Конституції.

Дослідження юридичної відповідальності як складної системи дозволяє зробити висновок про те, що вона включає як самостійний елемент конституційно-правову відповідальність, яка відіграє подвійну роль у механізмі забезпечення норм права: по-перше, як основа формування відповідальності в інших галузях права і, по-друге, як негативні наслідки, які примусово застосовуються до порушників конституційних норм.

Процедура імпичменту, втілена в Основному Законі України, не завжди мала відповідну послідовність і форму. Шлях до її нормативного закріплення в Конституції був досить тривалим. Хоча цей інститут був створений і закріплений в Конституції України, він має певні недоліки, пов'язані з механізмом застосування процедури імпичменту.

Підсумовуючи питання інституціональної конституційної відповідальності Уряду, зазначимо, що чинна Конституція України внаслідок ефекту політичної єдності лише формально декларує таку його відповідальність перед Президентом і Верховною Радою України. Можемо хіба що зазначити певну латентну компетенцію передусім Президента України стосовно інституціональної конституційної відповідальності Уряду. Це зумовлює необхідність як наукового, так і

подальшого науково-прикладного розроблення гарантій інституціональної відповідальності Уряду в частині компетенції Верховної Ради та Президента України.

Різноманітні варіанти кризових ситуацій, які можуть траплятися в державно-правовій практиці (відсутність парламентської більшості, протистояння з представниками інших гілок влади), впливають на здійснення парламентом законодавчої функції. Тому пропонується визнати підставою конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України невиконання її основної функції – законодавчої, та доповнити п. 8 ст. 106 Конституції України положенням, що повноваження Верховної Ради України припиняються за результатами всеукраїнського

референдуму, який ініціюється Президентом України або народом України у випадку неприйняття нею протягом 30 днів жодного закону.

Аналіз процедури висловлення недовіри дозволяє зробити висновок, що, чим сильнішою є влада Глави держави, тим складніше Парламенту відправити Уряд у відставку. В інших випадках процедура вираження недовіри Уряду ускладнюється тим, що питання про його відставку може бути поставлене лише за результатами розгляду інтерпеляції парламенту. Запровадження подібної процедури й у Конституції України сприятиме, на наш погляд, удосконаленню процедури вираження недовіри Кабінету Міністрів.

References

- [1] Batanova, N.M. (2019). Constitutional control and constitutional-legal responsibility: conceptual problems of correlation and interaction. *Rule of law*, 30, 147-155. doi: 10.33663/0869-2491-2019-30-147-155.
- [2] Batanova, N.M. (2020). Functions of constitutional and legal responsibility: problems of conceptualization. *Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 100-104. doi: 10.36695/2219-5521.1.2020.18.
- [3] Batanova, N.M. (2023). Functions of constitutional and legal responsibility: methodological problems of research. *Legal state*, 31, 24-30. doi: 10.33663/0869-2491-2020-31-210-221
- [4] Batanova, N.M. (2023). Problems of constitutional and legal responsibility of the Verkhovna Rada of Ukraine in the context of foreign experience. *Constitutional state*, 34, 326-336. doi: 10.33663/1563-3349-2023-34-326-336.
- [5] Bobrovnyk, S. (2023). Trends in the development of modern legislation of Ukraine. *Almanac of law*, 14, 114-121. doi: 10.33663/2524-017X.
- [6] Bondarchuk, I. (2017). Peculiarities of constitutional and legal responsibility of public organizations and political parties in Ukraine. *Legal Ukraine*, 10, 28-33.
- [7] Hansetska, E.V. (2022). Peculiarities of the domestic model of the institution of impeachment of the head of state. *Actual problems of domestic jurisprudence*, 1, 42-45. doi: 10.32782/392240.
- [8] Kirmach, A. (2015). Disciplinary responsibility and official investigation of civil servants. *Legal scientific journal*, 6, 138-141.
- [9] Klymenko, O. (2011). To the problem of defining social necessity as a constitutional and legal category. *Law of Ukraine*, 8, 282-289.
- [10] Knysh, V.V. (2018). *Theoretical and legal study of the institute of constitutional and legal responsibility in Ukraine* (Doctoral dissertation, Ivano-Frankivsk, Ukraine).
- [11] Kofman, B., & Baimuratov, M. (2022). Constitutional and legal space of local self-government of Ukraine: parametric features and role in the formation of local democracy. *Scientific collection "InterConf"*, 128, 115-124. doi: 10.30525/978-9934-26-252-4-2.
- [12] Korchevna, L.O. (2014). Justice as a category of law. *Constitutional state*, 17, 5-9.
- [13] Kravchenko, V.V. (2016). Problems of forming capable territorial communities. *Ukraine in the modern world: challenges and opportunities: materials of the International scientific conference* (pp. 86-88). Kyiv: Akad. pratsi, sots. vidnosyn i turyzmu.
- [14] Kravtsova, Z. (2022). Certain aspects of the constitutional and legal responsibility of bodies and officials of state power in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 1(73), 57-63. doi: 10.24144/2307-3322.2022.73.10.
- [15] Nalyvaiko, L.R., & Marchenko, O.V. (2018). Conceptualization of the phenomenon of corruption: domestic and international experience. *Economic annals-XXI*, 172, 32-38.
- [16] Nalyvaiko, L.R., Bochkovyi, O.V., & Minakova, E.V. (2022). Problems of implementing the powers of local self-government bodies on issues related to internally displaced persons in conditions of decentralization of power (according to the results of a survey of pilot communities). *Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 130-136. doi: 10.31733/2078-3566-2022-1-130-136.
- [17] Pashchenko, A.O. (2012). Factual and legal grounds of constitutional responsibility. *Law of Ukraine*, 5, 7-19.
- [18] Shliakhtun, P.P., Malkina, H.M., & Koliukh, V.V. (2022). The relationship between national and international law: general and special in constitutional definitions. State and law. *Legal and political sciences*, 91, 16-32. doi: 10.33663/1563-3349-2022-91-16.

- [19] Slobodianyuk, T.M. (2016). *Municipal and legal responsibility of local councils and village, settlement, city heads in Ukraine* (Doctoral dissertation, Kyiv, Ukraine).
- [20] Tkachenko, Yu.V. (2017). The role of constitutional principles in the process of formation of civil society in Ukraine. *Law forum*, 4, 268-272.
- [21] Vanchuk, I.D. (2018). Legal regulation of social relations through the prism of systems theory. *Actual problems of the theory of the state and law: collection of international science and practice conference* (pp. 113-115). Kyiv.
- [22] Yezerov, A. (2020). Unconstitutionality of the law as a basis for reviewing court decisions under exceptional circumstances in administrative proceedings. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*, 3, 112-124. Retrieved from https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnik_3_2020.pdf.
- [23] Yezerov, A., & Batan, Yu. (2016). Proper governance and provision of administrative services by local self-government bodies. *Legal Bulletin*, 2, 109-116.
- [24] Yezerov, A., & Pyroh, V. (2019). Practice of the Supreme Court in cases related to legal acts (decisions, actions and inaction) of the President of Ukraine. *Ukrainian Journal of Constitutional Law*, 1, 19-30. doi: 10.30970/jcl.1.2019.2.
- [25] Zaichuk, O.V., & Onishchenko, N.M. (Eds.). (2020). *Theory of the state and law. Academic course*. Kyiv: Yurinkom Inter.

Список використаних джерел

- [1] Батанова Н. М. Конституційний контроль та конституційно-правова відповідальність: концептуальні проблеми співвідношення та взаємодії. *Правова держава*. 2019. № 30. С. 147–155. doi: 10.33663/0869-2491-2019-30-147-155.
- [2] Батанова Н. М. Функції Конституційно-правової відповідальності: проблеми концептуалізації. *Часопис Київського університету права*. 2020 № 1. С. 100–104. doi: 10.36695/2219-5521.1.2020.18.
- [3] Батанова Н. М. Функції конституційно-правової відповідальності: методологічні проблеми дослідження. *Правова держава*. 2020. № 31. С. 24–30. doi: 10.33663/0869-2491-2020-31-210-221.
- [4] Батанова Н. М. Проблеми конституційно-правової відповідальності Верховної Ради України в контексті зарубіжного досвіду. *Правова держава*. 2023. № 34. С. 326–336. doi: 10.33663/1563-3349-2023-34-326-336.
- [5] Бобровник С. Тенденції розвитку сучасного законодавства України. *Альманах права*. 2023. № 14. С. 114–121. doi: 10.33663/2524-017X.
- [6] Бондарчук І. Особливості конституційно-правової відповідальності громадських організацій та політичних партій в Україні. *Юридична Україна*. 2017. № 10. С. 28–33.
- [7] Гансецька Е. В. Особливості вітчизняної моделі інституту імпичменту глави держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 42–45. doi: 10.32782/392240.
- [8] Кірмач А. Дисциплінарна відповідальність та службове розслідування щодо державних службовців. *Юридичний науковий журнал*. 2015. № 6. С. 138–141.
- [9] Клименко О. До проблеми визначення суспільної необхідності як конституційно-правової категорії. *Право України*. 2011. № 8. С. 282–289.
- [10] Книш В. В. Теоретико-правове дослідження інституту конституційно-правової відповідальності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Івано-Франківськ, 2018. 420 с.
- [11] Кофман Б., Баймуратов М. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування України: параметральні ознаки та роль у становленні локальної демократії. *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. № 128. С. 115–124. doi: 10.30525/978-9934-26-252-4-2.
- [12] Корчевна Л. О. Справедливість як категорія права. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 5–9.
- [13] Кравченко В. В. Проблеми формування спроможних територіальних громад. *Україна в сучасному світі: виклики і можливості* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 13–14 квіт. 2016 р.). Київ : Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. С. 86–88.
- [14] Кравцова З. Окремі аспекти конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб державної влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Т. 1. № 73. С. 57–63. (Серія «Право»). doi: 10.24144/2307-3322.2022.73.10.
- [15] Наливайко Л. Р., Марченко О. В. Концептуалізація феномену корупції: вітчизняний та міжнародний досвід. *Економічні аналізи-XXI*. 2018. № 172. С. 32–38.
- [16] Наливайко Л. Р., Бочковий О. В., Мінакова Є. В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань, пов'язаних з внутрішньо переміщеними особами в умовах децентралізації влади (за результатами опитування пілотних громад). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Т. 1. С. 130–136. doi: 10.31733/2078-3566-2022-1-130-136.
- [17] Пащенко А. О. Фактичні та юридичні підстави конституційної відповідальності. *Право України*. 2012. № 5. С. 7–19.

- [18] Шляхтун П. П., Малкіна Г. М., Колюх В. В. Співвідношення національного і міжнародного права: загальне і особливе в конституційних визначеннях. *Держава і право*. 2022. № 91. С. 16–32. (Серія «Юридичні і політичні науки»). doi: 10.33663/1563-3349-2022-91-16.
- [19] Слободяник Т. М. Муніципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 262 с.
- [20] Ткаченко Ю. В. Роль конституційних принципів процесі формування громадянського суспільства в Україні. *Форум права*. 2017. № 4. С. 268–272.
- [21] Ваньчук І. Д. Правове регулювання суспільних відносин крізь призму теорії систем. *Актуальні проблеми теорії держави і права* : зб. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28 берез. 2018 р.). Київ, 2018. С. 113–115.
- [22] Єзеров А. Неконституційність закону як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами в адміністративному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України*. 2020. № 3. С. 112–124. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/visnik_3_2020.pdf.
- [23] Єзеров А., Батан Ю. Належне врядування і надання адміністративних послуг органами місцевого самоврядування. *Юридичний вісник*. 2016. № 2. С. 109–116.
- [24] Єзеров А., Пирогов В. Практика Верховного Суду у справах щодо юридичних актів (рішень, дій та бездіяльності) Президента України. *Український часопис конституційного права*. 2019. № 1. С. 19–30. doi: 10.30970/jcl.1.2019.2.
- [25] Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 688 с.

Constitutional and Legal Responsibility of State Authorities in Ukraine

MALOZHON Olena,

PhD in Historic, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Constitutional, International Law and Public Legal Disciplines of the Kyiv University of Intellectual ownership and rights of the National University "Odesa Law Academy"

Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6052-1017>

Abstract. The institution of constitutional and legal responsibility is quite new in the system of national law. Scientific views on this type of legal responsibility differ from its complete denial to its identification with measures of political influence. It is also worth noting the fact that the problems of constitutional responsibility are quite often highlighted in the scientific literature, and the issues of responsibility in various spheres have been studied only fragmentarily. At the same time, the content of constitutional responsibility is understood in different ways. Firstly, as the responsibility of the state, state authorities and officials in the sphere of protection of the rights and interests of local self-government, and secondly, as the responsibility of the local self-government bodies themselves to the territorial community, the state, legal entities and individuals for the proper resolution of issues of local importance, implementation of the Constitution and laws of Ukraine. Constitutional-legal responsibility is a type of social and legal responsibility that exists in the field of constitutional-legal relations, is provided for by the norms of constitutional law, is characterized by a specific circle of subjects, a mechanism of implementation and sanctions, and consists in the forced suffering of means of influence for an illegal act (retrospective aspect) and in the responsible state of the obliged subject (positive aspect), acts as the most important guarantee of implementation and protection of the Constitution. The purpose of this study is to clarify the nature, essence, and specifics of constitutional and legal responsibility in Ukraine. When studying this issue, the legal nature of constitutional and legal responsibility was characterized; the signs and features of constitutional and legal responsibility are outlined; the concept and types of grounds of constitutional and legal responsibility are disclosed; domestic legislation on issues of constitutional and legal responsibility was analyzed; the types of constitutional and legal responsibility of the state authorities of Ukraine are determined. Therefore, the relevance of the study is determined, on the one hand, by the need to create a coherent theory of constitutional and legal responsibility as an independent type of legal responsibility, and on the other hand, by the need to improve the current legislation in the field of applying constitutional and legal sanctions to relevant subjects. That is why the study of theoretical and practical problems of constitutional and legal responsibility is an actual direction of development of modern constitutional and legal science.

Keywords: state; responsibility; state authorities; impeachment; constitutional law.